

Иде ли уметност над светост?

Један француски писац има у души много оне моћи коју су грчки филозофи звали егемоникон. Андре Сиарес воли да има право, да пресуђује. Његово је и смело тврђење: да уметност иде над светост. Оту тезу није развијао и бранио, него је, по нагону уметника, залетео се да победи једном личном пасијом, једном мишљу која је стварно само помисао. Казао је: Св. Францискус из Асиза није толико једини колико Бетховен.

Могло би се можда преко овога прећи лако, као преко једне игре духа, једне мале утакмице идеала коју је сам у себи приредио писац. А може се то узети и као озбиљно теориско разграничавање двеју највиших форми човечје обдарености и напора. Ми нисмо могли да примимо игру духа. Поређене су две вокације из два разна света, и не ради координације, него ради субординације. Уметник и светац разнородни су у клици бића, дијаметрално супротни у смеру егзистенција. Уметника опредељује, сем душе његове, овај свет, тле, клима, историја, култура. Уметникове страсти су у оквиру живота, и његова је тежња да земаљским појавама даде земаљски израз. Уметник прима стање света и живота које јесте. Болна му је само пролазност. Али обратите пажњу, уметнику не смета много ни једна пролазност, до, она са којом он пролази. Свеца не опредељује никоја околина и никоја околност, само његова душа. Та душа осећа духовни свет не као далек, него као близак, и зато та душа полако али стално отходи од овога света. Светац не прима ово стање света и живота, и он није ни два узастопна дана на истој тачки своје егзистенције. Кад сутон падне, уметник је пред ноћу, светац је пред смрћу. Ми нисмо могли примити игру духа ни зато што Сиарес није поредио личности и вредности које још стоје у хаосу живота и рада, па се о њима може казати оно што утисак једног часа намеће — него је поредио вредности које су издржале најглавнију, посмртну критику. На једној од тих личности лежи близу седам стотина година критике, а на другој око сто и педесет година.

Сваки човек има два простирања. Једно је ограничено контурама карактера и облашћу друштвеног живота и рада. Ни то простирање није мало; ~~јер~~ контуре карактера обележавају велики обим. Друго простирање је страховито, толико колики је свет, колики је онај немир који нас стално мучи, стално тражи пут преко свих светова, и пита за вечност. Туда се човек простире, ако се сме рећи, а мора се рећи, само као зрак, зрачењем. Када смо ова два простирања метнули у свакога човека, поготову их оба имају људи особитих вокација које вуку у идеал уметности или у идеал светости. У великом простирању, једно је свецу и уметнику заједничко: остварачки полет за велики задатак у којем дејствује на један или други начин и нешто тајанствено, божанско, божја помоћ. Сви људи без разлике слажу се у томе да у уметности и светости има нарочитих божјих дарова, да је Бог на један или други начин присутан у напорима свеца и уметника. Али затим, једни, слично Сиаресу, стављају уметника над свеца, а други свеца над уметника. Једни су, са уметником, за врховне идеале у овом

свету. Други, са свецем, за подређење целог овог света вишем идеалу. Неки су за довршено дело, неки су за мисију човека коју смрт не зауставља. Некоме је Бетховенова музика коначан домашај: врхунац достизања уметникова, и врхунац духовног настројења слушаочева. Други иду даље, упиру прстом ~~на~~ у ~~које~~ уметничко дело и кажу: Ма колико потресно и лепо, је ли то доиста највиша тачка човекових могућности у области духа? Је ли се ту збиља смирила она васеленска тежња у обдареном човеку која иде за тим да човек дела сродно Богу?

Уметник је природа која сабира, и из богатства ствара. Уметник је у обичајима, у служби, и у слави овога света. Уметност се види, уметник показује материјални објект, полаже свету рачун, побира од света плату за дар и рад, у новцу и у слави. У раду уметника, од једног тренутка надаље Бог се повлачи: онда кад уметник циљу стиже, дело довршава, пред свет иступа као победник. У уметности вредност расте до границе своје, она се испуњава. Уметник стаје, и одмара се, ~~од свог рада~~ *Мисао* ~~и~~ се понавља, и умножава, али не продужује ~~једно~~ бескрајно. Бог је с уметником у границама овога света. Уметник ради Бог сарађује. А на ту сарадњу Бога уметник је горд земаљском гордошћу човека одликованог међу људма.

Светац има другу вокацију, други циљ, други однос према Богу. Светачка природа не сабира, него се лишава свега, сем разума и душе. Светац не остварује објект, не полаже људма рачун, не прима никакву награду. Светац гледа овај свет одозго, у сведеном плану и са сведеном динамиком. Светац се простире скоро искључиво зрачењем, у даљину. Њега занимају божје бригае, и свет овај као божја брига. Светац моли Бога сваки дан за помоћ, али у смислу том да он, човек са светачком вокацијом, постане сарадник Бога на невидљивом и вечном. Разлика је између сарадње Бога с човеком и сарадње човека с Богом. Бог помаже уметника ради лепоте и истине у земаљском животу. А светац чини подвиге да би додао нешто истинама и лепотама надземаљског живота. Свецу је циљ чилети. Чилети незнан и неважан, кроз тежак унутрашњи рад, и кроз рад спољашњи који људи често сасвим не разумеју, често погрешно тумаче. Спомен Св. Франциска ~~знан~~ *Т. м. гр. м.* је и чува се на земљи углавном по траговима особите уметности у поступцима његовим; по братским и поетским односима његовим према људма и животињама; по разговорима његовим с цвећем. Рад ~~највише~~ *и* у свецу, није био ни тако прост ни тако поетичан. Кроз муке и ноћ умирања се пробија онај ко одавде са земље хоће Богу у тешким бригама његовим да послужи. Светост се не види. Главно дело Св. Франциска невидљиво је било, и од оног света је било. Земља и људи суде свеца по малом простирању његову. Светац међутим ~~не~~ *и* заборавља све ~~и~~ станице смерности и службе своје на земљи, а рад и простирање његово је у даљину, у сарадњу с Богом. Светац се не довршава на земљи и жив. Он се преображава кроз смрт, а посвећује само у вечности. Отуда, свецу је болно кад се ичему што

он на земљи ради даје дефинитивна вредност. Св. Франциску било би болно да чује да се он назива „јединим“, макар и после Бетховена. За уметника, напротив, болно је кад се његовим творевинама не даје дефинитивна вредност, а радост је изнад свега ако важи као „једини“. Бетховен је због непризнавања био потиштен, па узрујан и срцебен, па је онима који се усудили да га у маленкости поправе, поручио израз који овде не можемо навести. Св. Францискус се усавршавао, али при том стално говорио да је човек који још не иде куда треба. Где за уметност почиње право на признање, за светост почиње дужност критике.

Односу уметника према Богу одговара тачно ~~односе уметничког дела према највишој спиритуалној вредности која нама земаљски објект~~. Уметничко дело није последња и највиша спиритуална вредност, само је јачи или слабији симбол њен. Лепота уметничког дела може довести и до чисто религиозног усхићења, али никада не може бити побуда за светост. Ниједан од средњовековних монаха-сликара није био сватачка природа. Мајке божје су сликали са модела. Фра Анђелико, који није радио са модела, и сликао клечећи своје анђеле и Богородице, ни он се кроз религиозну уметност није упутио у сваташтво. Бетховеново дело такође није одвело никога у сваташтво. Фреске о животу Св. Франциска, литература његова и литература о њему, исто тако није побуда за светост. Светост је вокација у човеку, зрачење из човека. Онај *Ichstrahl*, како је лепо назвао немачки филозоф Хусерл трансцендентно „ја“. Неки ту противрече, и кажу да ипак има једна књига, једна уметност, која вуче у сваташтво, Еванђеље. Није тачно, из два разлога. Ниједна сватачка генеза не почиње од Еванђеља. Светац почиње Бога волети, и над божјим бригама плакати, из себе, пре Еванђеља. А кад дође до читања Еванђеља, дејство није дејство уметности, јер Еванђеље није уметност. Ни словом ни слогом својим није потекло Еванђеље од земаљске љубави и радости, и не утиче Еванђеље на емотивну област у човеку. Код људи без смисла за светост, Еванђеље делује као мудрост, или као мит који одмара од културе. Код људи са смислом за светост, Еванђеље делује елементарно, са висина, као ватра која сажиге, или као сутон који покреће страх Господњи. Као сутон над путницима у Емаус. Два човека путника, са смислом за светост и страх Господњи, осетише дрхтавицу, бише за час са сутоном пред дверима смрти, и рекоше Христу кога на путу среташе: „Дан је нагао, ноћ је близу, не иди од нас.“ То је ето Еванђеље, али то није уметност. Нико то не може компоновати, па ни Бетховен. Нико то не може насликати, па ни Рембрант, који је увек сликао сенку, таму, и смрт весела и светлости. Рембрант је насликао само трпезу, ~~трпезу~~ у Емаусу, њих троје за трпезом, пошто је оно божанско и свето прошло, а само уметничко остало. Такве су и слике о Св. Франциску, и такве ће бити фреске о нашем православном свецу из Саратова, који су обојица разговарали са птицама, што је код њих обојице акт уметности, пошто је неки сватачки потрес прошао.

И уметници су мостови између смртога и бесмртога, јесу, али са својим особитим бесмртним умовима и неутољеним душама. Зрачи се у вечност

само са духом који тражи други свет. И зато, премда ће многим парадоксно изгледати: уметник је вечан умом, а не делом; егзистенцијом, а не именом и потписом. Човек је чудо, не дело човечје — метафизички говорећи. Само дух, само човек може бити светост и вечност, а свака слика, и икона, само је симбол. Стогодишња борба иконокласта у Византији имала је дубоко значење. Та борба нити је рушила уметност, нити је вређала светиње; само је дело уметничко ограничавала на овосветско и симболско. Уметник сам уосталом ограничава чежњу своју, зауставља и пресеца визију своју тиме што је смешта у довршено дело.

Шта је могло навести Сиареса да укршта уметника и свеца, да их своди под један и чисто „житејски“ закључак таштине о величини и јединствениости? Сигурно чињеница да у свецу може имати уметничких способности. По правилу их и има; у опхођењу свечеву с околином; у малим чудима његовим, која су могућна чак и са допуштењем Хегеловим, јер нису друго до „тренутно нарушење природних односа ствари“. И с друге стране, што у уметнику, у творцу, има, и мора имати религиозности. Најбоља уметничка дела потичу из религиозних настројења. Али та размена сродности не сродњава уметника и свеца. Уметничко у свецу, само је његова техника живљења. А религиозност уметника, ако је код понеког и врло честа у инспирацији, није светост. О томе је већ било речи. А ако се баш и нађе нешто истовестности у уметнику и свецу, функција тог истовестног је сасвим различита. Уметник, са свим уметничким одликама, па и са религиозношћу својом, тежи увек посебном, изузетном, личном, рецимо слободно, и егоистичном, тежи аналитичкој карактеризацији. Поређен са стотину уметника, он жели да је сто пута други и друкчији. Он, стотина варијаната и прелива њега самог. Светост се не боји поређења, она се не прелива и не трепери, она је једна синтеза свих снага у зраку који бежи од земље. Уметник, у главној својој енергији, ~~уније много ни уметник ни религиозан. Та енергија, то је уметничко честољубље, које је славољубље, импулс да се надвиси вредност других~~ *Тко* уметника, и сваки суд људи. У свецу, напредак и вредност нису условљени људском утакмицом. У главној својој енергији, светац остаје сам са собом, субјект и објект истовремено, а циљ му је изгубити и субјект и објект у Богу. Светац и уметник, од часа кад је јасно да је један једно а други друго, не укрштају се, не упоређују се. Један се труди да надвиси своје време, и савременике, вајајући се да је то прелаз у вечност; други зрачи далеко, и чили да ишчили.

Ако је Сиарес имао неодрживу потребу да уметнику и уметности нађе ~~напу~~ појаву високог ранга, могао је поменути херојство. И херојство је ~~напор који се да се материјализује, да добије људству сагледљив и што лепши облик, да се испуни у границама живота на земљи. Уметност и херојство су сродни, стварно се условљују. Бетховен је херојска фигура. Бетховен је и религиозан дух, али та религиозност улази у херојство, да борац не лакше пливајући стално уз воду, борећи се против судбине и друштва. Бетховен није имао среће. То је уосталом скоро редовна црта херојства, обилатног трагичног херојства. Бетховен је сам запи-~~ *у свомом животу се* *пробавио обрз* *интелектуално*

сао да је због немања среће страдала његова душа, и умалио се његов рад. Срећа је један од услова за уметничку каријеру. Уметник треба по сваку цену да међ људма успе, и људма се наложи и пропише, а за ту победу, зна се, често ни гениалност није довољна. Треба срећа. И ето нас опет на једној од великих раскрсница између уметника и свеца. Питајте свеца о срећи и њеним благодетима. Покушајте стати пред Св. Франциска са питањем среће човечје. Он би вам се мирно и блажено насмејао, не би знао куда међ човечје вредности спада та ствар; а ви бисте се постидели, и вратили бисте се са тим елементом живота и успеха онамо где је њима место. Срећа, одиста, не спада ни у какву категорију духовних вредности. Али уметник, и највећи, рачуна с њом, док најмањи светац стоји изнад ње. Хероји носе амајлију за срећу, свеци носе крст.

Зато што је сваки уметник врста хероја, предмет уметности је често херојство. Има уметничких покушаја да се у област херојства унесе и светост. Како успева у том уметност? Онако како може. Или се обради једна легенда, или се даје низ момената из живота. Уметници са особитим религиозним настројењима покушавају дати ~~ти~~ и главно, светачко зрачење. Најчешћа је обрада умилног зрачења покајних грешника, или обрада грозних грчева непокајних грешника. Достојевски је био неуморни истраживач светости која лечи зло још на земљи. Он је један од неколико „јединих“ који су истински с божјом помоћу били приказивачи тренутака кад у човеку врисне света савест, и сможди гордост, таштину, и потребу среће. Далеко од Русије, на крајњем западу, имамо сасвим други склоп уметника са немирима од зла, смрти, и светости. Сликари Гоја и писац Сервантес скромнији су од Достојевског можда и по божјој сарадњи, а свакако у изразу. Гоја, у ситним гротеским цртежима; Сервантес, у смешним ~~и~~ ~~бесмисленим~~ сценама, тако су та два Шпанца приказивали пакао и апокалипсу на земљи, зрачење смрти и светачких подвига. Дон Кихота носи мрцина, али он стварно јаше између неба и земље. Сервантес се бавио проблемом који и нас овде занима. Дон Кихот не прима стање овога света. Као сваки човек са далеким идеалима, он људма чини концесије, да би личио на њих. Али у отсудним часовима, он им квари задовољство, и доказује им да су варани и за нос вучени били они. Дон Кихот умире, а околина му се још руга, и пита да ли да се зове Дулцинеја, љубав Дон Кихота, тобожњи циљ свих његових подвига. Дон Кихот мирно одговара: да Дулцинеја уопште не постоји. За околину своју, Дон Кихот је у најмању руку стално на границама неизмирљивости. У ствари, Дон Кихот има смисла за светост, само тежње погрешним начином остварује, залеће се у херојства, освете, у славе. Од те његове комике је уосталом увек бивало у почетним стадијама свих светаца. Такав какав, Дон Кихот је међу сарадницима божјим. На земљи никога не може да убеди, иако се сав жртвује за правду, и не зна за плату. ~~Сервантес стога изводи~~ све оно што Дон Кихот чини за добро људи, као актове уметничке стилизације. У суштини, Дон Кихот једно ради, друго види; он јаше за својим зрачењем.

Има и у нашој књижевности једна светачка фигура ретке вредности. То је фра Марко Ива Ан-

дрића. Мало гломазан босански духовник, пешак витез, који се по тешкој фратарској дужности у турска времена доста гони за сасвим стварним стварима, али који у великом свом простирању зрачи у праву светост, у чисте божје пределе. Мало простирање фра Марково је збиља мало. Лети окопава биљке, у јесен пече ракију, обрачунава се и свађа с Турцима, седи у апсу за добро манастира у којем је викар. Али зрачење фра Марково је величанствено. Он се непосредно осећа сарадником Бога, болује у души због страшних божјих брига. Понекад је сасвим далеко над земљом. Тада управља крмом на божјем броду којим плови свет; или види сву земљу, и на њој печате великих градова и великих зала, и осећа који су задатци велике божје доброте. Циклус прича о фра Марку, то је роман о једном животу, али то је и спиритуална вежба за религиозне духове. То дело местимично премаша уметност.

Сиарес се међутим не би могао послужити за своју поставку ни таквим примерима. И Дон Кихот и фра Марко само су контуре генија светачких, израђене ванредном уметношћу. Уметност их није могла пратити до увира њихових зрачења, до у онај свет. Имамо међутим и такав покушај уметности. Данте је најдаље премашао уметност у уметности. Он се силазио и пео по оном свету, и стајао пред бестелесним бићима. Али, он је при том земаљски и жив човек; са сенима општи враћајући им животна осећања и говор; а казне и награде пресуђује чисто по свом разуму и земаљским својим искуствима и вољама. Опрашта тешке преступе због љубави, јер је сам изневерио и Беатричу, и жену своју, и друге. Свети се онима који су помагали Французе у Италији, јер симатије његове нису биле на страни Француза у тадашњој политици. Поема Дантеова у целини недомашна је. У њеном тексту има од свега што садрже књиге светске и свете. Пакао је потпуна визија страдања у оном свету. Чистилиште је безмерна љубав Дантеова за песнике и уметнике. Рај је религиозно усхићење и права хришћанска нада. Али светост као таква није нашла уметнички израз. Зрак, знак или макакву „егзистенцију“ ишчилелог бића, није Данте успео да прикаже. Самога себе је терао у покору. Пред појединим грешницима се питао за своје грехе; негде се извињавао; негде одрицао; али пред сладострасницима је признао своје осуђење, и спремио се за ватру чистилишта. Он ће доиста и проћи кроз ватру жив човек од овога света. Тиме смо се, наравно, вратили у уметност и у симбол. Очишћени Данте, с оне стране ватре, срета Беатричу. Додуше као анђеоско биће, и чуварицу његове душе, али та Беатрича има своје земаљске очи, и чини Дантеу не мале прекоре због неверства.

Ми нећемо сводити закључак, јер бисмо тиме пали у грешку Сиаресову. Ми смо само мало развили тему, и показали да светост као таква није предмет никаквог земаљског остварења, па ни уметничког, и да је стога произвољна и свака координација светости са другим духовним вредностима, а сигурно је сасвим произвољна одређена субординација светости под уметност.